

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ג

שם השיעור: עין תחת עין – ממון?

שם המרצה (כתובת דוא"ל) brandes@herzog.ac.il –

מכדר"י משפטים - מס' דנזיקין פרשה ח

עין תחת עין, ממון. אתה אומר ממון? או אינו אלא עין ממש? היה רבי ישמעאל אומר, הרי הוא אומר 'מכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת',¹ הקיש הכתוב נזקי אדם לנזקי בהמה ונזקי בהמה לנזקי אדם, מה נזקי בהמה לתשלומין, אף נזקי אדם לתשלומין.

רבי יצחק אומר, הרי הוא אומר, 'אם כופר יושת עליו',² והרי דברים קל וחומר, מה במקום שענש הכתוב מיתה לא ענש אלא ממון, כאן שלא ענש מיתה, דין הוא שלא יענש אלא ממון.

רבי אליעזר אומר, 'עין תחת עין', שומע אני בין מתכוין בין שאינו מתכוין אינו משלם אלא ממון, והרי הכתוב מוציא המתכוין לעשות בו מום שאינו משלם אלא [ממש], שנאמר 'ואיש כי יתן מום בעמיתו',³ כלל, 'עין תחת עין', פרט, כלל ופרט, אין בכלל אלא מה שבפרט. וכשהוא אומר 'כאשר יתן מום באדם',⁴ חזר וכלל... אי אתה דן אלא כעין הפרט, מה הפרט מפורש, מומין הקבועין בו וראשי איברים, בגלוי ובמתכוין... תלמוד לומר 'כאשר יתן מום באדם', עד שיתכוין לעשות בו מום.

מגילת תענית סכולין ד"ה בארבעה בתמוז

בארבעה בתמוז עדא ספר גזרתא. מפני שהיה כתוב ומונח לצדוקים ספר גזרות אלו שנסקלין ואלו שנשרפין אלו שנהרגין ואלו שנחנקין וכשהיו יושבין ואדם שואל ומראין לו בספר אומר להם מניין שזה חייב סקילה וזה חייב שרפה וזה חייב הרגה וזה חייב חניקה לא היו יודעין להביא ראיה מן התורה. אמרו להם חכמים הלא כתוב על פי התורה אשר יורוך וגו' מלמד שאין כותבין הלכות בספר.

דבר אחר ספר גזרתא שהיו ביתוסין אומרים עין תחת עין שן תחת שן הפיל אדם שן חברו יפיל את שנו סמא עין חברו יסמא את עינו יהו שוים כאחד. ופרשו השמלה לפני זקני העיר דברים ככתבן. וירקה בפניו שתהא רוקקת בפניו. אמרו להם חכמים והלא כתוב התורה והמצוה אשר כתבתי להורותם. התורה אשר כתבתי והמצוה להורותם. וכתוב ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם. ולמדה את בני ישראל זה מקרא. שימה בפיהם אלו הלכות. יום שבטלוהו עשאוהו יום טוב.

אבן עזרא הפירוש הארוך שמות כא כד

עין אמר רב סעדיה, לא נוכל לפרש זה הפסוק כמשמעו. כי אם אדם הכה עין חברו, וסרה שלישיית אור עיניו, איך יתכן שיוכה מכה כזאת בלי תוספת ומגרעת. אולי יחשיך אור עינו כלו. ויותר קשה הכויה והפצע והחבורה, כי אם היו במקום מסוכן אולי ימות, ואין הדעת סובלת. אמר לו בן זוטא, והלא כתוב במקום אחר, כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו (ויקרא כד, כ). והגאון השיב לו, יש לנו ב"ת תחת על. והנה טעמו כן ינתן עליו עונש. ובן זוטא השיב לו: כאשר עשה כן יעשה לו (שם שם, יט). והגאון השיב, הנה שמשון אמר: כאשר עשו לי כן עשיתי להם (שופ' טו, יא), ושמשון לא לקח נשותיהם ונתנם לאחרים, רק גמולם השיב להם. ובן זוטא השיב, אם היה המכה עני מה יהיה עונשו. והגאון השיב, אם עור יעור עין פקח מה יעשה לו. כי העני יתכן שיעשיר וישלם, רק העור לא יוכל לשלם לעולם. והכלל לא נוכל לפרש על דרך מצות התורה פירוש שלם, אם לא נסמוך על דברי חז"ל. כי כאשר קבלנו התורה מן האבות. כן קבלנו תורה שבעל פה, אין הפרש ביניהם. והנה יהיה פי' עין תחת עין ראוי להיותו עינו

¹ ויקרא כד כא

² שמות כא ל

³ ויקרא כד יט

⁴ ויקרא כד כ

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ג

תחת עינו, אם לא יתן כפרו. ואמר הגאון, כי יש שן שהעונש שלו מעט, אם יהיה המוכה נער, כי אם יכרת עוד יחליף. והזכיר היר, כי היא בעלת מלאכה. והזכיר הרגל, שהוא יותר קשה מהיד, כי לא יוכל אדם ללכת ברגל אחת. ולפי דעתי, כי הזכיר אלה האיברים על ההוה ברוב. כי כאשר יכה אדם חבירו, אז יכנו בעין שהוא עומד כנגדו, או בפה שעומד כנגדו וישבור שניו, או ביד שבה ילחם, או יגן בעד פניו, או ברגל בברחו מפניו:

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ג

תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף פג עמוד ב

אמאי? עין תחת עין אמר רחמנא, אימא: עין ממשי!

א.

לא סלקא דעתך, דתניא: יכול סימא את עינו - מסמא את עינו, קטע את ידו - מקטע את ידו, שיבר את רגלו - משבר את רגלו? ת"ל: מכה אדם ומכה בהמה, מה מכה בהמה לתשלומין, אף מכה אדם לתשלומין;

ואם נפשך לומר, הרי הוא אומר: לא תקחו כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות, לנפש רוצח אי אתה לוקח כופר, אבל אתה לוקח כופר לראשי אברים שאין חוזרין.

... ומאי אם נפשך לומר? תו קא קשיא לתנא: מאי חזית דילפת ממכה בהמה? לילף ממכה אדם...

היינו דקתני: אם נפשך לומר, הרי הוא אומר: לא תקחו כופר... וכי מאחר דכתיב לא תקחו כופר, מכה מכה למה לי? אמרי: אי מהאי, הוה אמינא: אי בעי עינו נתיב, ואי בעי דמי עינו נתיב, קמ"ל מבהמה, מה מכה בהמה לתשלומין, אף מכה אדם לתשלומין.

ב.

תניא, ר' דוסתאי בן יהודה אומר: עין תחת עין - ממון, אתה אומר: ממון, או אינו אלא עין ממשי? אמרת? הרי שהיתה עינו של זה גדולה ועינו של זה קטנה, היאך אני קורא ביה עין תחת עין? וכי תימא, כל כי האי שקיל מיניה ממונא, התורה אמרה: משפט אחד יהיה לכם, משפט השווה לכולכם!

אמרי: מאי קושיא? דלמא נהורא שקיל מיניה, נהורא אמר רחמנא נישקול מיניה; דאי לא תימא הכי, קטן שהרג את הגדול וגדול שהרג את הקטן, היכי קטלינן ליה? התורה אמרה: משפט אחד יהיה לכם, משפט השווה לכולכם! אלא נשמה שקיל מיניה, נשמה אמר רחמנא נשקול מיניה, ה"נ נהורא שקיל מיניה, נהורא אמר רחמנא נשקול מיניה.

ג.

תניא אידך, רבי שמעון בן יוחי אומר: עין תחת עין - ממון, אתה אומר: ממון, או אינו אלא עין ממשי? הרי שהיה סומא וסימא, קיטע - וקיטע, חיגר - וחיגר, היאך אני מקיים בזה עין תחת עין? והתורה אמרה: משפט אחד יהיה לכם, משפט השווה לכולכם!

אמרי: ומאי קושיא? דלמא היכא דאפשר - אפשר, היכא דלא אפשר - לא אפשר ופטרינן ליה; דאי לא תימא הכי, טרפה שהרג את השלם, מאי עבדינן ליה? אלא היכא דאפשר - אפשר, היכא דלא אפשר - לא אפשר ופטרינן ליה.

ד.

דבי רבי ישמעאל תנא, אמר קרא: כן ינתן בו, ואין נתינה אלא ממון.

אלא מעתה, כאשר יתן מום באדם, הכי נמי דממון הוא? אמרי: דבי רבי ישמעאל קרא יתירא דרשי, מכדי כתיב: ואיש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה לו, כן ינתן בו למה לי? ש"מ: ממון. כאשר יתן מום באדם למה לי? אידי דבעי מיכתב כן ינתן בו, כתב נמי כאשר יתן מום באדם.

ה.

דבי רבי חייא תנא, אמר קרא: יד ביד, דבר הניתן מיד ליד, ומאי ניהו? ממון.

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ג

אלא מעתה, רגל ברגל נמי הכי הוא? אמרי: דבי רבי חייא קרא יתירא קא דרשי, מכדי כתיב: ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו, אי סלקא דעתך ממש, יד ביד למה לי? ש"מ: ממון. רגל ברגל למה לי? אידי דכתיב יד ביד, כתב נמי רגל ברגל.

ו.

אביי אומר: אתיא מדרגה דבי חזקיה, דתנא דבי חזקיה: עין תחת עין נפש תחת נפש, ולא נפש ועין תחת עין; ואי סלקא דעתך ממש, זימנין דמשכחת לה עין ונפש תחת עין, דבהדי דעוריר ליה נפקא ליה נשמתיה.

ומאי קושיא? דלמא מימד אמדינן ליה, אי מצי מקבל עבדינן, ואי לא מצי מקבל לא עבדינן, ואי אמדינן דמצי מקבל ועבדינן ביה ונפק רוחיה, אי מיית לימות, מי לא תנן גבי מלקות: אמדוהו ומת תחת ידו - פטור.

ז.

רב זביד משמיה דרבה אמר, אמר קרא: פצע תחת פצע, ליתן צער במקום נזק; ואי סלקא דעתך ממש, כי היכי דלהאי הוי ליה צערא, להאי נמי אית ליה צערא.

ומאי קושיא? דלמא איכא איניש דמפנק אית ליה צערא טפי, ואיכא איניש דלא מפנק לית ליה צערא, למאי נפקא מינה? למתבי ליה היאך דביני ביני.

ח.

רב פפא משמיה דרבה אמר, אמר קרא: ורפא ירפא, ליתן רפואה במקום נזק; ואי סלקא דעתך ממש, כי היכי דהאי בעי אסייא, האי נמי בעי אסייא.

מאי קושיא? דלמא איכא דסליק בשריה הייא, ואיכא דלא סליק בשריה הייא, למאי נפקא מינה? למיתב ליה היאך דביני ביני.

ט.

רב אשי אמר: אתיא תחת תחת משור, כתיב הכא: עין תחת עין וכתוב התם: שלם ישלם שור תחת השור, מה להלן ממון, אף כאן ממון.

מאי חזית דילפת תחת תחת משור? נילף תחת תחת מאדם, דכתיב: ונתת נפש תחת נפש, מה להלן ממש, אף כאן ממש! אמרי: דנין נזקין מנזקין, ואין דנין נזקין ממיתה. אדרבה, דנין אדם מאדם, ואין דנין אדם מבהמה!

אלא אמר רב אשי: מתחת אשר ענה יליף ליה, אדם מאדם ונזקין מנזקין.

י.

תניא, ר"א אומר: עין תחת עין - ממש. ממש סלקא דעתך? רבי אליעזר לית ליה ככל הני תנאי? אמר רבה: לומר, שאין שמיך אותו כעבד. א"ל אביי: אלא כמאן? כבן חורין, בן חורין מי אית ליה דמי? אלא אמר רב אשי: לומר, שאין שמיך אותו בניזוק אלא במזיק